

บัตรความรู้ เรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคของโลก

พัฒนาการทวีปแอฟริกา

ทวีปแอฟริกาเป็นทวีปที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 2 ของโลกรองจากทวีปเอเชีย และมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์มานาน เพราะจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า มนุษย์รุ่นแรกสุดถือกำเนิดขึ้นในดินแดนฝั่งตะวันออกของทวีปแอฟริกาเมื่อประมาณ 3,500,000 ปีมาแล้วในบริเวณที่เป็นประเทศเคนยาและประเทศเอธิโอเปียปัจจุบัน แม้แอฟริกาจะเป็นถิ่นกำเนิดของมนุษย์ที่เก่าแก่ที่สุด แต่กลับเป็นทวีปที่มีผู้อยู่อาศัยน้อยที่สุดและเป็นทวีปที่มีระดับการพัฒนาช้าหลังที่สุด มีทะเลทรายกว้างใหญ่ ป่าดงดิบ และที่ราบสูงเป็นอุปสรรคที่สำคัญมากต่อการพัฒนาและการคมนาคมติดต่อระหว่างกัน

1. ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

ทวีปแอฟริกาเป็นทวีปที่มีเส้นศูนย์สูตรพาดผ่านเกือบกลางทวีป ตั้งอยู่ทางใต้ของทวีปยุโรป ทวีปแอฟริกาเป็นเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 30 ล้านตารางกิโลเมตร มีประชากรมากกว่า 1,000 ล้านคน (ค.ศ. 2009) กระจายอยู่ใน 54 ประเทศ มีอยู่ 15 ประเทศที่ไม่มีพรมแดนติดทะเลประชากรกระจุกตัวตั้งถิ่นฐานกันมากในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ที่ราบแคบๆ ชายฝั่งทะเล และบริเวณที่มีภูมิอากาศแบบเมดิเตอร์เรเนียนทางเหนือและทางใต้ของทวีป ซึ่งเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม อันเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่

ประชากรอาศัยอยู่แบบเบาบางมากในบริเวณที่เป็นทะเลทรายและบริเวณป่าดงดิบในลุ่มแม่น้ำคองโก ซึ่งเป็นป่าฝนร้อนชื้นแถบศูนย์สูตรที่เต็มไปด้วยบึง ที่ลุ่ม และต้นไม้สูงใหญ่ขึ้นเบียดกันทึบจนร่มครึ้มและมีฝนตกชุก

ทวีปแอฟริกานี้ได้ชื่อว่าเป็น ทวีปแห่งที่ราบลุ่ม (Plateau Continent) กล่าวคือ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่เหนือระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 150-1,400 เมตร มีเทือกเขาแอตลาส (Atlas) ทางเหนือ เทือกเขาดราเคนส์เบิร์ก (Drakensberg) ทางใต้ และที่ราบสูงแอฟริกาตะวันออก เป็นต้น มีภูเขาสูงสุด คือ ภูเขาคีรีมันจาโร (Kilimanjaro)

2. พัฒนาการและการสร้างสรรค์ด้านต่างๆ

สำหรับพัฒนาการและสร้างสรรค์ด้านต่างๆ ของทวีปแอฟริกาสามารถสรุปได้ ดังนี้

2.1 พัฒนาการด้านการเมืองการปกครอง นับตั้งแต่โปรตุเกสจัดตั้งสถานการค้าตามชายฝั่งแอฟริกาและส่งชาวแอฟริกันพื้นเมืองไปเป็นแรงงานให้ผู้ประกอบการโพ้นทะเลชาวยุโรปในทวีปอเมริกา ชาวตะวันตกอื่นๆ ก็พากันเข้าไปหาประโยชน์จากดินแดนในทวีปแอฟริกาโดยเฉพาะเมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนก่อให้เกิดการแย่งกันจับจองดินแดนแอฟริกาเป็นอาณานิคม การเรียกร้องเอกราชของดินแดนในแอฟริกาประสบความสำเร็จครั้งแรกในปลายทศวรรษ 1950 เมื่อโกลด์โคสต์ (Gold Coast) เป็นอิสระจากอังกฤษใน ค.ศ. 1957 และใช้ชื่อประเทศว่า กานา มีดินแดนไม่กี่แห่งที่ต้องต่อสู้เพื่ออิสรภาพอย่างรุนแรง ได้แก่ แอลจีเรีย โมซัมบิก และแองโกลา ส่วนอาณานิคมบางแห่ง เช่น คองโก (ซาอีร์) ไนจีเรีย เมื่อได้รับเอกราชแล้วได้เกิดสงครามกลางเมืองตามมาเพราะความแตกแยกขัดแย้งกันเองในหมู่ชาวพื้นเมือง กระบวนการได้รับเอกราชของอาณานิคมในแอฟริกาสิ้นสุดลงเมื่อนามิเบียแยกตัวออกจากแอฟริกาใต้สำเร็จใน ค.ศ. 1989 ภายหลังได้เอกราชบรรดาผู้คนเชื้อสายของประเทศผู้ปกครองเดิมส่วนใหญ่อพยพกลับถิ่นฐาน

และเกิดปัญหาความขัดแย้งภายในประเทศใหม่ขึ้นหลายแห่ง เช่น ที่ไนจีเรีย ยูกันดา เพราะพลเมืองมาจากต่างเผ่า (tribes) และมีความภักดีต่อเผ่าดั้งเดิมของตน

สำหรับรูปแบบการปกครองมักจะดำเนินตามเมืองแม่เดิมของแต่ละแห่ง แต่ระบอบประชาธิปไตยที่สถาปนาขึ้นขาดเสถียรภาพ ทำให้บางแห่งเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบเผด็จการและการทำรัฐประหารของฝ่ายทหาร การปราบปรามผู้ต่อต้านทำให้เกิดการโค่นล้มผู้นำตามมา

ความไม่มั่นคงทางการเมืองนั้นยังเป็นการเปิดโอกาสให้เป็นเวทีของการแข่งขันอำนาจระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตในช่วงสงครามเย็น (Cold War) มีหลายดินแดนหรือหลายกลุ่มที่ได้รับความช่วยเหลือด้านกำลังและอาวุธเพื่อมาสู้รบกับคนในแอฟริกาด้วยตนเอง ตั้งแต่ ค.ศ. 2011 ได้เกิดเหตุการณ์ขับไล่ผู้นำชาติในแอฟริกาที่บริหารประเทศมานาน ซึ่งมีปัญหาคอร์รัปชัน การรอนสิทธิเสรีภาพของพลเมือง ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ โดยเริ่มจากตูนิเซีย อียิปต์ ลิเบีย

2.2 พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึงสภาพความอดอยากและความแร้นแค้นในการครองชีพของชาวแอฟริกันมากกว่าที่จะนึกว่าทวีปนี้เป็นแหล่งผลิตเพชร (Johannesburg) ได้ชื่อว่าเป็น นครแห่งทองคำและเมืองคิมเบอร์ลีย์ (Kimberley) ได้ชื่อว่าเป็น นครแห่งเพชรส่วนประเทศกานาเมื่อครั้งเป็นอาณานิคมของอังกฤษก็ได้ชื่อว่า ชายฝั่งทองคำหรือโกลด์โคสต์ (Gold Coast) ทั้งนี้เพราะเขตความเจริญทางเศรษฐกิจของทวีปปรากฏเป็นเพียงจุดเล็กๆ บนแผนที่เท่านั้น ประชากรร้อยละ 70 ยังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือเมืองขนาดเล็ก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชาวแอฟริกันยังคงเป็นชาวชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการเพาะปลูก จากรายงานการพัฒนามนุษย์ของสหประชาชาติ ค.ศ. 2003 ประเทศที่อยู่ในลำดับที่ 151-175 ล้วนอยู่ในทวีปแอฟริกาทั้งสิ้น

สำหรับมูลเหตุแห่งความล้าหลังทางเศรษฐกิจของทวีปแอฟริกาสามารถสรุปได้ ดังนี้

2.2.1 การตกอยู่ภายใต้การขึ้นาทางเศรษฐกิจของประเทศตะวันตกที่เข้ามาตั้งอาณานิคม เมื่อได้รับเอกราชใหม่ๆ เศรษฐกิจของประเทศต่างๆ มักขึ้นอยู่กับาส่งออกผลิตผลทางการเกษตรหรือแร่ธาตุเพียงชนิดเดียว การพึ่งพิงการผลิตสินค้าประเภทเดียวจะถูกกระทบอย่างรุนแรงจากอัตราการขึ้นลงของราคาในตลาดโลก ประเทศต่างๆ ในปัจจุบันจึงพยายามขยายประเภทของสินค้าและกระจายสินค้าสู่กว้าง ไม่ได้ตลาดที่รองรับมีเพียงผู้ซื้อไม่กี่ราย

2.2.2 ความลำบากในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและการคมนาคมขนส่งสินค้าและวัตถุดิบในทวีป เพราะมีอุปสรรคที่เกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะจากแม่น้ำสายหลัก 4 สาย ได้แก่ แม่น้ำไนล์ แม่น้ำคองโก แม่น้ำไนเจอร์ และแม่น้ำแซมบีซี แม่น้ำทั้ง 4 สายมีกำเนิดมาจากบริเวณที่สูงตอนกลางของทวีป บางตอนไหลผ่านที่สูงชันเป็นหน้าผาหรือเกาะแก่ง น้ำจะไหลเชี่ยวมาก ทำให้ไม่สามารถเดินเรือไต่ตลอด พื้นที่ที่เป็นทะเลทราย ป่าร้อนชื้น น้ำตก และที่ราบสูงก็ทำให้ยากต่อการตัดเส้นทางรถไฟผ่านทวีป บริการรถไฟจึงมักเป็นเพียงสายสั้นๆ เชื่อมเขตไร่ขนาดใหญ่หรือเขตเหมืองแร่กับเมืองท่าริมฝั่งทะเล นอกจากนี้ การเกิดกรณีพิพาทระหว่างประเทศหรือกลุ่มชนก็กระทบกระเทือนการเชื่อมต่อดินแดนต่างๆ ด้วย

2.2.3 การทำเกษตรกรรมไม่ได้ผลดี นอกจากเพราะขาดแคลนเทคโนโลยีแล้วยังเนื่องมาจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศแห้งแล้ง บริเวณที่เพาะปลูกอยู่ในเขตฝนตกน้อยและอากาศร้อน การระเหยของน้ำเป็นไปอย่างรวดเร็ว การเกษตรที่ได้ผลดีจะอยู่ในเขตที่ชาวยุโรปเข้าไปบุกเบิก

ด้วยการทำไร่ขนาดใหญ่ มีเทคโนโลยีทันสมัย เช่น ในเคนยามีการทำไร่กาแฟขนาดใหญ่ ไนจีเรียทำไร่ปาล์มน้ำมัน เป็นต้น

2.3 พัฒนาการด้านสังคมและศิลปวัฒนธรรม พลเมืองในทวีปแอฟริกาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือพวกแอฟริกาผิวดำและพวกคอเคเซียน พวกแรกจะมีจำนวนมากกว่าและดำรงชีพอยู่ทั่วไป ส่วนทางเหนือมักจะเป็นพวกเชื้อสายคอเคเซียน ซึ่งเป็นพวกอาหรับผสมกับชนพื้นเมือง เช่น พวกเบอร์เบอร์ (Berbers) ชาวแอฟริกันเขตนี้นี้จะมีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและเชื้อชาติกับกลุ่มชาวอาหรับในตะวันออกกลาง ในแอฟริกาตะวันออกก็มีการผสมผสานระหว่างชาวอาหรับกับชนพื้นเมืองเผ่าบันตู (Bantu) ก็ให้เกิดวัฒนธรรมเฉพาะ ที่เรียกว่าแบบ สวาฮีลี นอกจากนี้ ยังมีพวกคอเคเซียนจากยุโรปเข้ามาไปตั้งถิ่นฐานจำนวนมากทางภาคใต้โดยเฉพาะในสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ได้แก่ พวกที่มีเชื้อสายดัตช์ และอังกฤษ

ส่วนพวกแอฟริกันผิวดำซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของทวีปแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้หลายกลุ่ม เช่น พวกทุตซี (Tutsi) ในแอฟริกากลางค่อนข้างไปทางตะวันออก จะมีรูปร่างสูง พวกปิกมี (Pygmies) อาศัยอยู่เขตร้อนชื้นแถบศูนย์สูตรเป็นพวกที่มีรูปร่างเล็ก พวกบุชเมน (Bushmen) พวกฮอตเทนทอต (Hottentot) อาศัยอยู่ทางตอนใต้ เป็นต้น นักมานุษยวิทยาคาดว่าพวกแอฟริกันผิวดำมีมากกว่า 3,000 กลุ่ม

ภาษาที่ใช้พูดในแอฟริกามีมากกว่า 1,000 ภาษา เช่น ทางเหนือพูดภาษาอารบิก ทางตะวันตกพูดภาษาโยรูบา (Yoruba) ทางตะวันออกพูดภาษา kiswahili (Kiswahili) ได้เส้นศูนย์สูตรพูดภาษาที่รวมเรียกว่า ภาษาบันตู (Bantu) เป็นต้น ปัญหาของการใช้ภาษาแตกต่างกันทำให้หลายประเทศภายหลังได้รับเอกราชยังคงใช้ภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาราชการ

ส่วนทางด้านศาสนานั้น ชาวแอฟริกันนับถือทั้งคริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม และความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นซึ่งเชื่อในวิญญาณ (Animism) คริสต์ศาสนาเข้ามาเผยแผ่ประมาณคริสต์ศตวรรษต้นๆ ในอียิปต์และเอธิโอเปีย และเขามารุ่นหลังโดยมิชชันนารีทั้งคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ส่วนศาสนาอิสลามมีผู้นับถือมากกว่าร้อยละ 25 ชาวมุสลิมส่วนใหญ่ก็นับถือนิกายซุนนี (Sunni) โดยอยู่ในอียิปต์ ไนจีเรีย แอลจีเรีย ซูดาน และโมร็อกโก

3. อิทธิพลของทวีปแอฟริกาต่อสังคมโลก

แอฟริกาเป็นภูมิภาคที่ประชากรหลายล้านคนขาดแคลนทั้งอาหารและสุขอนามัยต่างๆ เพราะระดับการพัฒนาต่ำหลังที่สุดในโลก ขณะที่อัตราการเกิดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 40 ปีที่ผ่านมาจนประชากรเพิ่มจาก 221 ล้านคนใน ค.ศ. 1950 เป็น 1,000 ล้านคนใน ค.ศ. 2009 นอกจากนี้ ยังเป็นดินแดนที่มีปัญหารุนแรงเรื่องการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ (AIDS) และโรคมาลาเรีย รวมถึงปัญหาทางด้านนิเวศวิทยาที่ส่งผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อมของโลก เช่น การขยายตัวของพื้นที่ทะเลทราย การที่ป่าถูกทำลายกว่า 4 ล้านเฮกตาร์ต่อปี และเขตทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์เสื่อมโทรมถึงกว่าร้อยละ 30 นอกจากนี้ ยังมีปัญหาความขัดแย้งภายในของหลายประเทศ

อย่างไรก็ดี หลายประเทศสนใจเข้าไปลงทุนในแอฟริกาเพราะยังมีทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมากมหาศาลและแรงงานราคาถูก